

Niels Friis erindringer er taget fra Århus Stifts Årsbøger, 5. årgang, 1912, side 134 – 145
Her har man valgt at beholde den originale stavemåde!

Erindringer fra Krigsaaret 1849.

(Af N. Friis, Høiballe,)

Som ungt Menneske paa 16 Aar oplevede jeg Krigs tilstanden i Aarhuseggen i Forsommeren 1849. Jeg opholdt mig hos en Morbroder Hans Holm i Skaade By, Holme Sogn, ca. en halv Mil syd for Aarhus. De første Fjender, jeg saa, var 2 Husarer, der en Dag i Maj kom ridende gennem en Kornmark omtrent der, hvor Emiliedal Teglværk nu ligger; de vendte kort efter Næsen mod Syd. I den følgende Tid fik jeg ofte Lejlighed til at se de ubudne Gæster paa nært Hold, da den tyske Forpostkæde blev opstillet paa Højderne syd for Jelshøj med Feltvagt et Sted i Maarslet Sogn, mens de danske Forposter, fynske Dragoner, stod nord for Skaade med Feltvagt i Frederikshøj Kro. Det hørte til Dagens Orden, at Fjenderne 'kom til Byen' De fortrædige egentlig ikke Befolkningen eller fordrede noget af den, men det var ligefuldt ubehagelige Gæster. Under tiden var der Skærmydsler mellem dem og vore Folk, men det var tydeligt, endog for uindviede, at man fra begge Sider helst undgik Kamp.

Blandt Fjenderne lagde vi især Mærke til en ung Husarofficer, Prinsen af Salm-Salm. Han var en forvoven Rytter og tiltalte ofte Befolkningen, der ikke kunde forstaa ham. Kort efter at Tyskerne var kommen til Egnen, fik nogle Folk fra Holme By og Mark Lyst til at se dem paa nært Hold og begav sig derfor en Søndag Eftermiddag op paa Jelsbakke. Her forsynede nogle sig med Rafter fra en Brændeplads, og andre bandt Lommetørklæder paa Stokke; formodentlig var deres Kamplyst fra det foregaaende Aar vaagnet, da de havde øvet sig i Vaabenbrug for at vove en Dyst med de Rendsborgske Slaver; denne uskyldige Demonstration kom de stakkels "Bjærgmænd" dyrt at staa; thi næste Dag kom en større fjendtlig Troppeafdeling og medtog fem Mand som Fanger; en sjettede, Arbejdsmand Mikkell Andersen, undgik ved et Fif at blive slået med. Da han saa Tyskerne komme, anede han Uraad, klædte sig af og gik i Seng, og da de vilde tage ham, klagede han sig ynkeligt og sagde: „Krank, krank“; saa lod de ham ligge og drog af Sted til Horsens med de fem andre, Husmand Thomas Andersen, Husmand Søren Johansen, Gaardmand Jakob Baltzarsen, Boelsmand Søren Laursen og hans voksne Søn Jens Sørensen. Befolkningen i Skaade bragte madvarer til de danske Forposter, saa længe vi havde den Glæde at se dem. En Dag blev jeg sendt til Posten ved "Gunnis Hule" ovenfor Skidenpøt (*nu Højbjerg*) med en Stabel varme Pandekager og kom derhen, ligesom der kom Afløsning. I det samme opdagede vi nogle fjendtlige Ryttere, der i Skridtgang red hen imod os fra Skaade Skole. Pludselig foer en enkelt Mand i stærk Fart foran de andre, men en af vore red imod ham, de klinkede straks sammen, Tyskeren kunde ikke staa sig og red tilbage til sine Kammerater. Den danske Dragon kom tilbage til Forposten med det Udraab: "Jeg skal love for, han kommer ikke igen i Morgen" og saa fik Fynboerne Ro til at spise de jyske Pandekager. Saadanne smaa Skærmydsler hørte til Sjældenhederne; jeg kender kun een til: Da jeg en Formiddag arbejdede paa et lavt Sted paa Marken, kom Naboens Køer farende den ene efter den anden; jeg tænkte straks, at der maatte være noget paa Færde og løb i den Retning, Køerne kom fra; da jeg kom derhen, hvor nu

Kragelund Teglværk ligger, saa jeg en dansk og en tysk Rytterafdeling øve sig i Vaabenbrug netop paa det Sted, hvor Kørerne havde været tøjrede. De fjærnede sig ganske roligt fra hinanden, og der var vist ingen der tog Skade.

En Dag blev jeg sendt til Viby Mark for at tage Del i Tørveskær hos en Slægtning. Jeg gik hjemmefra Kl. 4 om Morgenen; da jeg passerede Holme By, saa jeg noget lyseblaat bevæge sig mellem Træerne og var straks klar over, at det var danske Dragoner; jeg gik videre mod Vest, men blev standset, da jeg gik over Bjødstrupvejen, af nogle tyske Ryttere. Deres Fører - Prinsen af Salm-Salm raabte: „Halt Knabe! ist der dänisch Draggoner in der Dorf“? ”Nich“, svarede jeg. „Ist der nich?“ raabte Prinsen og satte i det samme sin spændte Pistol for mit Ansigt. Jeg vil ikke fortie, at jeg, der aldrig havde været Døden saa nær, klynkede; men Prinsen smilede, stak Pistolen i Hylsteret og red videre. Jeg gik til Viby tilfreds med at have gjort min Pligt. Det randt mig i hu, at det i Børneskolen var blevet forklaret mig, at naar Fjenderne hærgede Landet og de fordrede Oplysninger om vore Troppers Stillinger, da var det ikke blot tilladt at lyve, men ligefrem en Pligt for at frelse dem og bringe Fjenderne i Forlegenhed.

En mild og klar Sommerformiddag fyldtes alle Veje i Omegnen med fjendtlige Krigere af alle Vaabenarter. Kanonerne dundrede og Granaterne fløj i Luften fra vore Kanonbaade, der stadig laa i Bugten. Vi anede, hvad der vilde ske, og det smertede os, da vi hen paa Dagen erfarede, at Aarhus var besat af Fjenderne; om Aftenen fik vi Indkvartering af Tyskerne; men næste Morgen rømmede de igen Aarhus og forsvandt fra Skaade, og vi saa de danske Dragoner indtage de vante Stillinger i vor Nærhed. Morbroder sagde begejstret: ”Aldrig har en dansk Dragon straalet for mine Øjne som i dette Øjeblik. Send dem noget Mad; det er alt, hvad vi kan gøre“.

En Dag før Solopgang gik Morbroder en Tur i Marken for at tilse de Husdyr, der græssede der. Han blev opdaget af en fjendtlig Patrouille, der anholdt ham og kaldte ham dansk Spion. De anbragte ham bag en Hest og tog ham med. Da de kom forbi hans Gaard, betydede han dem saa godt han kunde, at det var hans Hjem; men de ænsede det ikke, raabte blot: „Fortvær, Fortvær!“ og red videre gennem den sovende By; kun Smedens Kone var oppe; da hun hørte Hovslag, gik hun ud i sin Dør og raabte, da hun saa Morbroder: „Men Herregud, Hans Holm, hvor vil de dog have dig hen?“ Han svarede: „De kalder mig Spion, Berret, og siger jeg skal til Rendsborg og skydes; hils hjemme!“ Denne Tildragelse vakte Harm og Frygt: ingen kunde jo borge for, at Fjenden ikke fortsatte sine Anholdelser op paa Dagen. Byens Folk samledes i den anholdtes Hjem og raadslog om, hvorledes man kunde faa ham løsladt; men hverken gejstlige eller verdslige Autoriteter havde nogen Magt; der var ikke noget at gøre. Rytterne red imidlertid sydpaa ad Hadsherredsvejen med deres Fange. Ved en Gennemskæring, der kaldes Nastien lidt Syd for Havmosegaard, laa der en Deling Fodfolk lejret paa Skraaningen. En af dem raabte til Morbroder: „Guten Morgen, Fatter“, et Tilraab, der fik Patrouillen til at standse. Der blev nu snakket i en Uendelighed.

Morbroder forstod ikke, hvad de sagde; men han formoder, at Infanteristerne, der kendte ham fra den Nat, Tyskerne havde ligget i Kvarter i S-kaade, har forklaret de andre, at han ikke var Spion. Det endte med, at Føreren for Patrouillen gav ham et Slag med den flade Klinge over Ryggen, der bar Mærker en Tid efter, og betydede ham, at han kunde gaa hjem.

Gensynet vakte Glæde i Skaade, og lignende Optrin indtraf ikke senere.

Den 31. Maj myldrede de fjendtlige Skarer mod Aarhus; Byen blev indtaget, og der stod et Slag Nord for Aarhus, hvor vort dengang berømte Kavaleri indlagde sig stor Ære og tog Prinsen af Salm-Salm til Fange. Jeg undte ham det godt, ti samme Dags Formiddag kom han i Spidsen for en større Rytterstyrke travende gennem Kornmarkerne; jeg stod og gravede et Hul til en stor Sten, der skulde sænkes, som det var gængs Skik i

de Tider; han raabte til mig: „Heraus Knabe. nack Viby fahren“. Jeg slap dog, da han i det samme opdagede Morbroder, der pløjede Brakmarken. Han maatte saa holde for og fulgte dem til Hjulbjerghøj ved Holme, hvorfra han viste dem Viby og var dermed fri.

Der faldt en Fjende ved Donbæk nordvest for Frederikshøj Kro. Han blev begravet paa Holme Kirkegaard af en tysk Feltpræst i Overværelse af mange Kammerater. Det var en gribende Højtidelighed, da den tyske Soldat, der nok var Familiefader, blev stedt til Hvile i fremmed Jord, fjærnt fra de kære i Hjemmet. En Officer overdrog Fader, der var Lærer paa Stedet, om at sætte et Trækors paa Graven med en tysk Indskrift, hvori hans Navn og Hjemsted var angivet. Nogen Tid efter kom en anden Officer, takkede Fader for Korset og paanødte ham en større Pengesum, end han havde forlangt.

Nu blev der indkvarteret Fjender i hele Eggen. I Morbroders Gaard fik vi 29 preussiske Jægere, senere ogsaa nogle sachsiske Hestgardere, svære Karle, med svære Heste; de var der kun en kort Tid; ingen af dem satte deres Ben indenfor Stuehusets Døre; formodentlig var det Jægerne, der holdt dem borte. Disse tog alle Husets Værelser – undtagen Sovestederne -- i Besiddelse, og regerede uindskrænket i Køkken og Bryggers. Pigerne maatte ikke røre en Ske eller Gryde. Til Gengæld beværtede de os Maden var upaaklagelig, og der var rigeligt af Sulevarer. I de andre Gaarde stod Husmoderen for Madlavningen, men da Morbroder var ugift og var borte i Ægtkørsel de første Dage, de var i Gaarden, har de ikke villet betro en Pige at styre Køkkenet. - Der var egentlig ikke noget at klage over i deres Opførsel; for hver Dag der gik, blev vi bedre Venner, de lærte snart vore Navne, efterhaanden lærte vi ogsaa deres. Skade, at vi ikke forstod hinanden; havde vi gjort det, vilde vort Samvær være bleven endnu fornøjeligere; vi var jo unge Mennesker tilhobe. Den indbyrdes Tillid blev stadig større. De betydede os saaledes, at det ikke var nødvendigt at laase Gemmestederne; vi lod saa være, og det viste sig ved deres Bortrejse, at intet manglede.

Der var altid nogen, der kunde sætte Humøret op under det ensformige Liv. Tilsidst sang og dansede vi med hverandre. De opfordrede os til at synge „Den tapre Landsoldat“, hvad vi naturligvis gjorde med Glæde. Tyskerne sang med og lærte den; til Gengæld lærte de os at danse Polka.

En Eftermiddag forlod alt Mandskab Byen i stor Skynding og drog nordpaa; men næste Dag ved samme Tid havde vi dem igen, dygtig trætte og sultne; af vore Jægere manglede der da en ved Navn Burmand. Han var en af dem, vi skattede højest; ti han var et behageligt Menneske i alt sit Væsen i det daglige; dertil kom, at han bedre end de andre forstod Dansk og talte det. Pigerne savnede ham straks, og da de spurgte efter ham, fik de det Svar, at han var kaput i en „Slagt“ med Danskerne; det vakte Bedrøvelse, skønt han var Fjende. Men et Par Timer senere fortalte en anden Tysker mig, at „Burmand nicht var gestorben, aber paa Vagt in der Schule“. Jeg skyndte mig hen til Skolen, hvor der var Vagtstue; da Burmand havde faaet Øje paa mig, kom han straks smilende hen til mig og hilste paa mig som paa en god gammel Ven; han fulgte med Mig hjem, hvor han fik den hjerteligste Modtagelse. Jægerne gottede sig over, at de havde spillet Pigerne et Puds, og Pigerne truede ad dem. Der var stor Latter og Morskab, men desværre forstod vi saa daarligt hverandre.

Blandt alle de indkvarterede var der kun én Mand, der var ubehagelig; han hed Holland og var Kok. Han var dygtig nok til at lave Mad - formodentlig havde han lært Kogekunsten -, men efterhaanden som Tiden gik, steg hans Fordringer til mig. Tiere og tiere lød det: „Dreng, Vand holen“ eller „Brænde holen“. - Lillepigen maatte ogsaa undertiden holde for. - Tilsidst blev det mig for groft; en Dag gjorde jeg mig stædig og nægtede at hente Vand. Da han ikke kunde faa mig til at tage Spanden, knubsede han mig; jeg gjorde Modstand, men var den lille; det endte med at han stødte mig mod Døren, der gik op, jeg faldt haardt paa de utilhugne Kampesten i Forstuen og slog Hul paa min ene Underarm, saa Blodet løb mig ned paa Fingrene. Jeg blev nu rigtig arrig, blev liggende og sparkede uden Persons Anseelse enhver, der gik ud og ind ad Døren. Da Ty-

rannen ikke kunde faa mig til at hente Vand, vilde han tvinge Lillepigens til det; men da hun var lige saa trodsig som jeg, tog han hende ved den ene Hånd og daskede hende bag paa med den anden, mens hun løb rundt om Spanden, der stod midt paa Dagligstuegulvet. For Eftertiden blev vi fri for hans Plagerier; jeg tror dog, at det har været mægtige Kræfter end Lillepigens og min Opsætsighed, der fik ham til at være fornøftig.

Mens Aarhus By og Omegn var besat af Fjenden, maatte Indbyggerne forsyne dem med mange Ting saasom Hø, Halm, Havre, Slagtekvæg o. s. v. der skulde leveres i Aarhus efter Tilsigelse af Sognefogden. En Dag blev jeg sendt i Sognerejse til Aarhus med et Læs nybagt Rugbrød, som Skaade By skulde levere i den Gaard, hvor nu Otto Mønstedts Margarinefabrik ligger; dengang ejedes den af en Købmand Réé, ogsaa kaldet den rige Jøde, hvis store Pakhuse Tyskerne benyttede til Oplagspladser for Leverancerne. Da jeg havde afleveret Brødet og paa Hjemvejen var naaet til Fiederikshøj Kro, blev jeg standset af et Par Trompetere, der var indkvarterede hos vor Genbo. De var meget oprømte - jeg troede først, de havde en lille Rus - og bad om de maatte age med mig hjem. Jeg kom af Vognen, fik en Hjærtstyrkning og fik Ordre til at vente lidt; men det varede syv lange og syv brede, før de kunde blive færdige, jeg Søgte at forklare dem, at Hestene skulde hjem og Å og drikke. Jeg fik nu Forklaring paa deres rønstrømmende Glæde: Slesvigholstejnerne kaput ved Fredericia; das gut, verdømte Kerle; der gute General Rye gestorben, ich nach Haus faren, zu mein liebe Frau und meine kleine Kinder das gut, das gut.

De sang og lo. Endelig fik jeg dem og flere til op paa vognen og vi kørte ad Skaade til; men det var nær gået galt; ti i deres Kaadhed begyndte de at tude i Hornene saa Hestene blev sky og satte i fuld Firspring; de var lige ved at tage Magten fra mig; men da Trompeterne holdt op at blæse, lykkedes det mig at faa dem beroligede. Vi kom hurtigt til Skaade, hvor de spredtes, hver til sit Kvarter.

Du næste Dags Formiddag var der stor Travhed blandt de indkvarterede. Ved Middagstid lød Trommerne; i stor Skynding samledes de alle paa Allarmpladsen, en Toft i Byen, og kort efter begyndte Afmarschen i sluttet Trop. Der var saa mange, at de første var kommet Halvejen til Holme, gør de sidste var ude af Skaade. Størsteparten af Byens Befolkning var tilstede ved deres Bortdragen.

Vore Jægere sagde pænt Farvel til alle i Gaarden; men det følte som en stor Lettelse at blive dem kvit.

Du Bagtroppen var forsvundet paa Holmevejen, sagde gamle Frands: „A tykkes saa skam Luften æ blowen renere, sin vi bløw de Kram kvit“.

Vi saa ikke Fjenderne mere; men med Spænding og Interesse fulgte vi Begivenhederne paa Krigsskuepladsen; vi følte dybt, hvilke alvorlige Tider det var for land og Rige, og vi ængstedes for vore Venners og Kammeraters Skæbne i Felten.

Det var alvorlige Stunder, naar det indkaldte Mandskab tog Afsked fra Hjemmet. Jeg mindes tydeligt den gribende Stemning, der fyldte os alle, naar vi Beboere af Holme Sogn skiltes fra de bortdragende på Pladsen foran Kirkeporten i Holme. Gamle Forældre fulgte deres Søn, den enlige Enke maatte give slip på den Søn, der var hendes Støtte i Mandens Sted; men det sørgeligste Syn var dog at se Manden forlade sin unge Kone, der staa bedrøvet omslynget af deres Puslinger, som ikke fatter den Fare, der truede Hjemmet. Hun føler hvor haardt det vil være at undvære ham. Sorgen og Angsten for Fremtiden er ved at overvælde hende, men hun bekæmper sin Graad og byder ham det sidste Farvel roligt og fattet med et svagt Smil gennem Taarerne. Hun vil ikke, at det sidste Øjeblik skal være et Sorgens Minde. Lidt afsides ved Hækken, der skiller fra Gaden, staa et Par Kærestefolk, der tjener i samme Gaard, og tager Afsked med hinanden:

- Aa Guj, Jens, om do no it komme hjem ijen, saa sørre a mæ ihjæl.
- Tænk nu et saa ill, mi Pig; a komme nok tebaag.

- Di kom it olsammel di to hjemfræ ifjor, aa nowe kom i en sølle Faafatning.
- Ja, de ka jo it undgaas, Karen Mlari, te nowe komme galt astej, men a kom da borre heel aa hollen hjem, aa saanen kommer a nok ijen, de ka l hjælp aa forestill sæ de værst.
- De æ helle it mi Ajt, Jens, a vil møj heller hol Modet opp hos dæ, men a ka da it la væ tenk po te Finnerne skye ette dæ mæ skarp, Uha de æ grueligt aa tænk paa et, om do sku blyw ramt.

Jamen sie do, a haae osse mi Bøs aa skyje ijen aa stikke, om de behøwes; men hujen de gjæ og it gjæ, saa ska a it gye dæ no Skam, men gye mi Pligt på enhvæ Plas; No ska vi nok skiller. Faawal Mari, aa gid do no maa ha et godt; no ska do it ta det faanæe: a komme nok ijen, low men o, do skrywer tit.

Det ska a gye, Jens Rask, aa be faa dæ hwæ Daw, faa do æ alle ow min Tank; aa do glemme wal helle it mæmæ Brøwe.

- De ska a it om dæ ka gies Lejlihe, men do maa vie, de æ somti manne Daw, vi æ' it i Hus aa mangle Skrywetøw, men a ska nok sen et Pa Ue, naa de haa waa Slaw, faa saa vie do da æ løwen. Faawal, faawal mi Pig, fræ no aw æ a Saldaat.

Jens Rask deltog i Felttoget med Hæder og Ære; efter Fredsslutningen giftede han sig med Karen Marie, og de levede som brave Ægtefolk i Holme Sogn.

Medfølelse og enig Trofasthed prægede Befolkningen i den alvorlige Krigens Tid: Gaardmændene kørte de indkaldte til Horsens, Randers eller Viborg; hvor de skulde møde, de fattige Indsiddere bandt Vanter til Soldaterne, Borgfruerne sendte islandske Trøjer, selv den fattigste Rekrut blev udrustet med en Madpose, der var et helt lille Spisekammer med et Rugbrød, en Sigtekage, en Ost, nogle Pund Smør og Flæsk.

Havde vi levet i Ængstelse og Spænding, mens Krigen stod på, saa blev Jubelen stor, da Krigen blev sluttet med en ærefuld Fred. Mit Bryst svulmer af Glæde, naar jeg tænker tilbage paa de Dage, da den ene Afdeling efter den anden vendte hjem med sejren i Hænde. Dannebrog vajede atter tæt udenfor Hamborgs Porte, og overalt lød Sangen: "Dansken har Sejer vunden". - De hjemvendte Krigere blev modtagne med Begejstring. Til Ære for dem foranstaltede Kommunerne Krigerballer, hvor deres Pris lød i Tale og Sang.

Ja, Aanden fra 48 havde Rod i Befolkningens Hjærte og bragte Lykke og Glæde over Landet i nogle Aar.